

GRUNDTVIG OG GYMNASIET

AF HARRY HAUE

Denne artikel behandler N.F.S. Grundtvigs mulige indflydelse på den gymnasiale undervisning i Danmark. Det er almindeligt kendt, at Grundtvig var negativt indstillet over for latinskolen og dens afløser, den lærde skole, som han ofte kaldte 'dødens skole' eller 'den sorte skole'. Artiklen behandler derfor spørgsmålet, om Grundtvigs kritiske holdning til denne boglige uddannelse påvirkede de reformer, der i hans levetid blev gennemført, og om grundtvigianerne efter hans død formåede at præge den gymnasiale udvikling. Der er tale om en problemstilling, der ikke tidligere har været sammenhængende behandlet i den videnskabelige Grundtvig-forskning.

SKOLEGANG OG UNDERVISNING FOR DEN UNGE GRUNDTVIG

I årene 1798-1800 gik Grundtvig på Aarhus Katedralskole. Han havde før skolegangen i Aarhus i seks år været privatundervist af pastor Laurits Feld i Thyregod på Vejleegnen. I katedralskolen fik han bl.a. skolens konrektor, Jens Pedersen Stougaard, som lærer, der ifølge hans senere udtalelse var en myndig og insisterende lærer. Grundtvig nærede en oprigtig hengivenhed for ham, måske især fordi han vejledte ham på en inspirerende måde.¹ Men i dagbogsoptegnelser fra 1804 gav Grundtvig udtryk for, at skolen som sådan var kedelig, tom og trættende og en pestilens for intellektet.² Ikke desto mindre fik Grundtvig et godt testimonium, da han forlod skolen for at tage artium på Københavns Universitet; heri skrev rektor en megen positiv anbefaling af dimittendens karakter, evner og færdigheder.³

LÆRER PÅ DET SCHOUSBOSKE INSTITUT 1808-11

Efter at have bestået teologisk eksamen var den unge Grundtvig tre år huslærer på godset Egeløkke på Langeland. Derefter vendte han tilbage til København og blev i årene 1808-11 ansat som timelærer på Det Schousboske Institut, en privat, lærde skole med moderne undervisningsmetoder. Grundtvig var glad for at undervise på instituttet og lavede selv sit undervisningsmateriale, hvilket blev begyndelsen til hans første verdenshistorie. I de yngste klasser havde undervisningen en overvejende mundtlig form. Det var almindeligt i de yngre klasser i den lærde

---

1 Larsen 1995: 57, 61.

2 Bugge 1965: 56.

3 Bugge 1965: 37-47.

skole at supplere læsningen med lærerens foredrag. I 1808 udgav H.A. Kofod, lærer ved Metropolitanskolen, en kort oversigtsfremstilling, som indeholdt de dele, som skulle erindres af det fortalte. Dermed var eleverne fri for at skulle notere de vigtigste dele af lærerens fortælling. Overlærer C. Caspar-Müller skrev i 1841 om sin fortællevirksomhed, som i høj grad engagerede eleverne.⁴

Eleverne var ifølge senere erindringer glade for Grundtvig som lærer og fæstnede sig ved, at han praktiserede en mild omgangsform. I stedet for at sidde på katederet gik han rundt i klassen og lagde vægt på vekselvirkning, dvs. dialog, "og da der pryglede og skreges i sideklasserne, undslap der ham i det mindste en gang: de tyranner." Det var Frederik Nygaards opfattelse, da han på Askov Højskole i 1880 fortalte om Grundtvigs tid som gymnasielærer, at han med sin store personlighed tiltrak "sig de opløbne drenges opmærksomhed og vandt adskillige af deres hjerter." Da hans første studenter dimitterede i 1810, skrev han et moraliserende digt til dem, og enkelte elever fik endda et personligt digt. Han gav da også udtryk for, at "Drengalderen er den rette Oplynsningsalder".⁵

FORSLAG OM FORSØGSUNDERVISNING 1829-32

Efter lærergerningen på Det Schousboske Institut begav Grundtvig sig igen ind på den gymnasiale bane i 1832. Her udformede han sammen med huslærer, cand. theol. C.H. Muus og cand.theol. J.F. Fenger en ansøgning om tilladelse til at oprette en forsøgsskole til Direktionen for Universitetet og de Lærde Skoler (Universitetsdirektionen). I ansøgningen blev der redegjort for lærerkræfter, undervisningens indhold og sigte, læremidlerne, pædagogiske principper og en skitsering af den påtænkte fagkreds.⁶ Som udgangspunkt skulle de første elever optages. Det drejede sig om 9-10-årige drenge som i statens lærde skoler. De skulle undervises af de tre ansøgere og lærere, der kunne varetage undervisning i skrivning og regning. I takt med, at nye klasser blev optaget i skolen, skulle der ansættes yderligere lærerkræfter.

Målet var at tilrettelægge en undervisning, der kunne gøre det muligt for eleverne at bestå artium-eksamen på Københavns Universitet. Det var således det samme som for de øvrige lærde skoler, selvom undervisningen i forsøgsskolen ville blive væsentlig anderledes. For det første skulle eleverne ikke begynde med at læse latin, men oldgræsk, suppleret med nygræsk. For det andet skulle der i løbet af de syv skoleår føjes flere sprog til fagkredsen, dog uden at det specificeres nærmere, men latin var nødvendigt for at bestå artium. Matematik og geometri

4 Kofod 1808: bogens forord; Paludan-Müller 1841: 22.

5 Nygaard 1880: 63; Bugge 1965: 132-133.

6 Heilesen 1972.

nævnes ikke. For det tredje skulle historie og modersmålet gennem hele skoleforløbet behandles som en "hovedsag". Dertil kom religion og geografi samt fag, som ud fra undervisernes erfaring ville være hensigtsmæssige. Da ansøgerne endnu ikke havde erhvervet de fornødne erfaringer, kunne der ikke indsendes en detaljeret plan for undervisningen gennem hele forløbet.

Ansøgningen indeholdt en skitseagtig oversigt over de påtænkte læremidler. I historie skulle Grundtvigs nye lærebog *Historisk Børnelærdom* anvendes. Desuden en oversættelse af det tyske oversigtsværk *Tidens Strøm*, som Grundtvig også havde brugt både på Langeland og i Det Schousboske Institut. Endelig skulle Grundtvigs *Riim-Krønike* inddrages. Geografiundervisningen skulle indgå i historieundervisningen, og man ville bruge en af de almindelige geografibøger. I græsk skulle udgangspunktet være Frederik Langes *Grammatik*, og dernæst skulle undervisningen baseres på Johannes Evangeliet og ikke som i den lærde skole Xenofons *Anabasis*. I forbindelse med bibellæsningen på græsk skulle der inddrages nogle uspecificerede læsebøger. Hvad angik religion, skulle eleverne læse Grundtvigs *Bibel-Krønike* samt uddrag af Det Nye Testaments historiske bøger. Modersmålsundervisningen skulle tage udgangspunkt i Saxos Danmarks Historie, Snorres Heimskringla, Bjowulf Drapa samt uspecificeret supplerende materiale. Flere af disse tekster var oversættelser fra islandsk eller latin.

Ansøgningen indeholdt kun få oplysninger om, hvilke pædagogiske principper de tre ansøgere ville bringe i anvendelse. Grundtvig og Muus havde hjemmeundervist Grundtvigs to sønner, som fik fortalt Grundtvigs *Riim-Krønike*, som de skulle lære udenad, "for at det mundtligt meddelte kunde fæstne sig i Hukommelsen." Både Grundtvigs og grundtvigianernes optagethed af 'det levende ord' har i nogen grad fortrængt opmærksomheden fra udenadslære, som i mange sammenhænge var nødvendig; f.eks. i sprogundervisningen skulle der læres og huskes både grammatik og gloser. I ansøgningen blev hverken sange eller salmer nævnt, og meget tyder på, at Grundtvig først omkring 1840 blev opmærksom på sangens didaktiske betydning.⁷

VOTUM FRA KONSISTORIUM, FAKULTET OG DIREKTION

Ansøgningen blev sendt til Universitetsdirektionen, der sendte den videre til universitetets konsistorium, hvor rektor videresendte den til dekanen for det filosofiske fakultet, F.C. Sibbern, der som den første kommenterede ansøgningen. Sibbern var professor i filosofi og uddannet jurist, men havde stort kendskab til filosofi, poesi og litteratur, ligesom han var en af Danmarks kyndigste forsker i psykologi. Sibbern sendte sit votum videre til fakultetets øvrige 14 lærere for at

---

7 Heilesen 1972: 36; Bugge 1965: 302.

J.N. Madvig (1804-86) var professor i klassiske sprog ved Københavns Universitet, kultusminister 1848-51 og undervisningsinspektør for de lærde skoler 1848-74. Han var meget kritisk indstillet over for Grundtvigs lærdomsidealer og afviste derfor hans ansøgning om forsøgsundervisning (Det Kongelige Bibliotek).

indhente deres holdning til sagen. I det følgende er kun Madvigs, Engelstofts og Ørsteds udtalelser anført.

For det første mente Madvig ikke, at ansøgningen var fyldestgørende nok til, at han kunne danne sig nogen klar forestilling om undervisningen. For det andet var han meget negativ over for forslaget om at indføre nygræsk i skolen. Der var tale om et ubetydeligt sprog, og "Det er et historisk Forhold og den græske Oldtids Væsen, der skal bevæge os til at lære Græsk". Han var også skeptisk over for forslaget om at begynde undervisningen i græsk med Johannes Evangeliet, hvilket var både for omfattende og for vanskeligt for 10-årige drenge. Han havde kritiske bemærkninger om flere af fagene, især historie og dansk. Sammenfattende gav han udtryk for, at "Planen forekommer mig at give megen Anledning til Frygt for en stor Eensidighed og Stræben efter at bemægtige sig Ungdommen for en vis udelukkende Aandsretning." Han var dog indstillet på at revurdere et mere fyldestgørende forslag.

Laurits Engelstoft var uddannet som historiker og fungerede en stor del af livet som professor ved universitetet. I årene 1803-06 var han tillige timelærer i historie ved Det Schousboske Institut. Han var medlem af Universitetsdirektionen

1805-32. Engelstofts votum var stærkt præget af negativt ladede adjektiver. Ansø-
gerne vil oprette et seminarium for

“den velbekendte mystisk-pietistiske, al sand Oplysning, som al ægte Videnskabelighed fiendske, i Lutherdommens Navn Protestantismens Aand bekjæmpende, om end i sin Hensigt ikke ilde Meente, saa dog i sine Virkninger høist skadelige, for Stat og Kirke lige fordærvelige Separatismus. Kunde det lykkes dette Partie at bemægtige sig ogsaa Opdragelsen og Underviisningen, hvorefter den naturligviis maa stræbe – saaledes som Jesuitterne i sin Tid stræbte efter og naaede – saa vilde uden Tvivl det allerfarligste Middel være kommet i dets Hænder.”⁸

Ikke blot var planen ufyldstgørende, men han havde heller ikke tillid til ansøger-
nes åndelige habitus på det pædagogisk-didaktiske område.

H.C. Ørsted og andre lærere var af samme opfattelse som Engelstoft. Uanset om de tre mænd kunne udforme en ny ansøgning, “saa synes dog deres Personlighed ikke at egne dem til Ungdommens Veiledning.” Sibbern kunne på fakultetets veg-
ne meddele direktionen, at det frarådede en godkendelse af ansøgningen.⁹

HØISKOLEN I SOER

Direktionens forkastelse af planen om en forsøgsskole viste, hvilke kræfter Grundtvig og hans ligesindede var oppe imod. Forkastelsen befæstede utvivlsomt Grundtvigs negative opfattelse af den lærde skole og gav ham inspiration til at koncentrere sig om etablering af højskolen på Sorø Akademi og senere folkehøjskoler. Her kunne hans forestilling om en fri vekselvirkning udvikle sig: hånd og ånd, mund og hjerte, meningsudveksling mellem ledere/lærere og elever. Begrebet ‘Veksel-virkning’ kendte Grundtvig fra sine studier af værker af den tyske filosof J.G. Fichte, hvori han behandlede begrebet ‘Wechsel-Wirkung’.¹⁰

Senere blev Grundtvig konfronteret med den indbyrdes undervisning – en metode, som var blevet udviklet i Storbritannien under navnet den Bell-Lancaster-
ske metode, der indebar, at ældre elever under lærerens kommando skulle instruere yngre elever. Metoden blev i 1818 indført i den danske almueskole. Kriti-
kere fremhævede dens mekaniske og militære karakter, en opfattelse, som Grundtvig delte, men i løbet af 1820’erne måtte han revidere sin modstand mod

8 Heilesen 1972: 32.

9 Heilesen 1972: 36.

10 Bugge 1965: 224-228, 284-287.

metoden. Under sit første ophold i Storbritannien i 1829 besøgte han en privat grundskole, hvor metoden blev praktiseret med livlighed og godt udbytte. Hans konklusion var da, at hvis metoden blev gennemført som en livlig vekselvirkning mellem eleverne og mellem lærer og elever, kunne det blive en forbedring af almueskoleundervisningen.¹¹

Grundtvig tog ikke flere initiativer på gymnasieområdet, og i modsætning til hans udtalelse i 1808, hvor han mente, at den bedste alder for indlæring var drengeårene, mente han i 1836, at ungdomsalderen var det rette tidspunkt for livsoplysning. Dermed kunne han principielt se bort fra den gymnasiale undervisning. Da Christen Kold besøgte Grundtvig i 1848, fastholdt Grundtvig, at 18 år måtte være det tidligste tidspunkt for undervisning, idet voksne bedre kunne fordybe sig end børn: "Børnealderen og ikke ligesaa lidt Drengalderen, men at det derimod er Ungdomsalderen, som ejer dette Fortrin."¹²

I *Det Danske Fiir-Kløver partisk betragtet* fra 1836 begyndte Grundtvig at udfolde sine forestillinger om "Høi-Skole i Soer". Efter nogle år med gymnasial undervisning på Sorø Akademi kneb det med søgningen, og Grundtvig øjnede derfor en mulighed for at oprette en folkelig "Høi-Skole" i det store skolekompleks. Tilskyndelsen til udviklingen af en skoleform for den ikke-akademiske ungdom blev aktuel med oprettelsen af de rådgivende stænderforsamlinger i 1831. Da stænderforsamlingen i Roskilde for første gang mødtes i 1835, inspirerede det Grundtvig til at udforme en skitse til den nye skoleform:

"Hvordan kan vi slippe nemt til en Skole for det Danske Folkeborgerliv, som unægtelig er, hvad vi savne og nu næsten intet Øieblik godt kan undvære ... Heraf følger imidlertid nødvendig, at det er ingen Dreng-Skole, jeg vil give Anslag paa, thi til Dreng hører Tugt (...) men det er en Høiskole for vor borgerlige Ungdom, hvorved den Dannelse og Oplysning, vi maa ønske baade hos Statsraadet og dets Vælgere, omhyggelig fremmes."¹³

Børn og unge skulle lære de nødvendige færdigheder i hjemmene. Grundtvig omtaler i denne sammenhæng almue- og borgerskolerne, men forestiller sig, at de som 18-årige kan få en egentlig undervisning i de fag, som ville være gavnlige for dem i hverdags- og samfundslivet. Den lærde skole var ikke egnet for det store flertal af unge, der skulle ernære sig ved manuelt arbejde. Skolen var efter hans

---

11 Bugge 1965: 224-228, 284-287.

12 Bugge 1965: 148; Kold 1877: 110.

13 Grundtvig 1836: 164-165.

opfattelse "en Indespærring i skolastiske Forbedringshuse", som for "det virksomme Borger-liv (er) den rene Fordærvelse: Indpodning af Kjælenskab, Dovenskab, Ubehjælpssomhed, Bogorme-Væsen og alle borgerlige Udyder."¹⁴

I det følgende tiår videreudviklede han planen om Højskolen i Sorø, og med støtte fra det nye regentpar, Christian 8. og Caroline Amalie, syntes der at åbne sig muligheder for planens realisering. Ved kongens død i 1848 faldt en vigtig forudsætning bort, og med valget af Den Grundlovgivende Rigsforsamling i 1848 fik den lærde skoles folk en væsentlig politisk indflydelse, som bl.a. muliggjorde en grundlæggende skolereform i 1850. Grundtvigs plan led et afgørende nederlag, da han stillede en forespørgsel til kultusminister J.N. Madvig om regeringens holdning til oprettelsen af en realhøjskole på Sorø Akademi.

Den følgende dialog mellem de to store kulturpersonligheder om retningen for den sekundære undervisning i Danmark viste, at Madvig havde agt, som han havde magt, og derfor svarede: "Der skal ikke være, og jeg tænker heller ikke paa at foreslaa noget saadant, en særskilt Characteren af Danskhed monopoliserende Underviisningsanstalt". Han tilføjede, at den lærde skoles undervisning var så dansk som noget, og det gjaldt også universitetet. Baggrunden var den centrale plads, undervisningen i modersmålet her havde, og hertil kom, at 1850-reformen havde fjernet den latinske stil fra afgangseksamen og reduceret timetallet i latin.¹⁵

Mens Grundtvig således argumenterede for, at dannelsen skulle komme fra folket, havde Madvig den overbevisning, at dannelsen skulle komme fra de lærde. Men de var enige om, at den gymnasiale undervisning var nødvendigt for samfundets funktion, ligesom universitetets undervisning og forskning, men Grundtvig så disse lærdomsinstitutioner som partikulære institutioner, hvorimod 'folkeånden' og modersmålet måtte være samfundets/nationens universelle kraft.¹⁶

I 1850 kunne Madvig som kultusminister udforme reformteksten for den lærde skole. Forud var der gået flere årtiers debat, som Madvig havde præget, og som havde resulteret i oprettelsen af et undervisningsinspektorat for den lærde skole i 1848 med ham selv som inspektør. Formålet med undervisningen skulle herefter være almindelig og studieforberedelse. Undervisningen blev forlænget fra syv til otte år. De klassiske fag havde stadig en central position, og de naturvidenskabelige fag blev styrket, men spillede dog timemæssigt en mindre rolle. I 1849 var der gennemført en reform af den akademiske læreruddannelse, der skulle matche de nye gymnasiale krav. Den nye reform krævede flere bevillinger til den-

---

14 Grundtvig 1836: 165.

15 Haue et al. 1998: 134; Haue 2003: 155-161.

16 Beretninger om Forhandlingerne paa Rigsdagen 1, 1848 sp. 436; Larsen 2001: 97; Grundtvig 1848: 471.

Lærerne ved Metropolitanskolen ved rektor Bonaparte Borgens 25 års jubilæum 1869. Lærerne repræsenterede med deres akademiske universitetsuddannelse alt det, som Grundtvig ikke brød sig om (Det Kongelige Bibliotek).

ne sektor, og her kunne Sorø Akademis pengefond, efter afvisningen af skoleplanen, bruges.¹⁷

Gennem 1850'erne fortsatte Grundtvig sine hadske udfald mod den lærde skole, f.eks. under forhandlinger i Folketinget i 1855 i forbindelse med et forslag om at nedlægge latinskolen i Kolding. Også her udtalte han sig meget negativt om den lærde skole og dens fremmede, ufolkelige kultur, mod drengvidenskabelighed og stemplet intelligens, og mod det nationalliberale embedsparti.¹⁸

Det er derfor forståeligt, at den lærde skoles lærere og rektorer kun i meget begrænset udstrækning var lydhyre over for de grundtvigske forestillinger om den universitetsforberedende undervisning. Men i Venstre eksisterede der en grundtvigsk fløj, som havde overtaget Grundtvigs tanker om at præge undervisningen i nordisk retning og dermed reducere latin og romersk kultur.

---

17 Haue et al. 1998: 37; Hørby 1967: 79

18 Haue et al 1998: 134; Skovgaard-Petersen 1976: 130.

1871-REFORMEN OG DEN NORDISKE LINJE

I Grundtvigs næstsidste leveår vedtog Rigsdagen en reform af den lærde skole. Forud havde der været hårde politiske diskussioner. Venstre ønskede en nordisk linje sideordnet med de to foreslåede linjer: 1) den traditionelle gammelsproglige og 2) den nye matematisk-naturvidenskabelige linje. Den nordiske linje skulle bl.a. omfatte oldnordisk, svensk og engelsk. Imidlertid kunne Venstre ikke få gennemført forslaget om den nordisk-historiske linje, og resultatet blev, at de måtte nøjes med, at eleverne i danskfaget blev undervist i oldnordisk og svensk, og at Danmarkshistorie fremover også skulle omfatte Nordens historie. Forslaget faldt i Landstinget, og som professor Vagn Skovgaard-Petersen meget rammende skrev i *Dannelse og demokrati*: "Kun indførelsen af lidt oldnordisk og svensk sprog blev tilbage som et rudiment af en stor tanke."¹⁹

Reformen blev således i meget begrænset omfang præget af grundtvigske skoletanker. Ganske vist blev eleverne på den matematisk-naturvidenskabelige linje fri for græsk, men skulle dog have latin, og grundtvigianerne var forbeholden over for matematik og darwinistisk inspireret naturvidenskab. Madvig var stærkt modstander af Venstres forslag og karakteriserede det på denne måde, at vore forfædre havde levet på randen af Europa og var afhængige af de impulser, der kom herfra, og ikke fra oldislandsk.²⁰

Grundtvig gik ikke ind i den politiske debat, men nøjedes med at gentage sin modstand mod de klassiske fag, udenadslære og dyrkelsen af bogkundskab. I sine sidste år holdt han flere oplæg på Marielyst Højskole i udkanten af København, en skole, der var et resultat af private donationer i anledning af Grundtvigs 70-års fødselsdag. I 1865 bød han det nye karlehold velkommen, og understregede, at højskolen hverken skulle undervise i fransk eller tysk, men modersmålet og fædrelandets historie. De tyske bøger og sprog havde efter hans opfattelse gjort mere skade på Danmark end krigene. I 1866 talte han til pigeholdet og understregede, at de ikke burde lære fremmede sprog: Den falske højere dannelse var ikke noget for dem, der havde et kvindeligt dansk hjerte.²¹

I november 1869 talte han til karleholdet, hvor han understregede, at friskolen skulle vække og nære folkelivet i modsætning til "Tvangs-Skolen", dvs. den offentlige grundskole, der "indskærpede en vis Bogkundskab og Udenadslæsning paa Ramse af Troens Ord." Friskolen var ensbetydende med "Liv" og "Tvangs-Skolen" med død. I 1871 talte han igen til pigeholdet og fastslog, at "Den Oplysning, der bestaar i megen Læsning og Forgudelse af de døde Sprog, som man kalder en

19 Skovgaard-Petersen 1976: 130.

20 Haue 2003: 197-198.

21 Grundtvig 1956: 83-85.

Prydelse for Manden, men en Skamplet for Kvinden, som derved bliver upassende til sin Bestemmelse og Stilling i Samfundet. Thi det er kun Blindhed, der hindrer fra at se, at den slags Oplysning er ligesaa skadelig for Manden som for Kvinden.”²²

Grundtvigs oplæg på Marielyst Højskole var xenofobiske, modsætningsfyldte, køns-fundamentalistiske og patosfyldte. Tyskerne var nu fjenden, ikke mindst på det filosofiske plan, selvom Grundtvig – som store dele af den danske elite – var præget af tysk idealistisk filosofi. Grundtvig havde frem til 1840’erne fulgt den tyske nationalromantiske linje, som J.G. Herder havde lagt grunden til, og som senere var blevet sammenfattet af bl.a. G.W.F. Hegel. Men da tysk idealistisk filosofi og Leopold von Rankes historieopfattelse stedsede mere på ‘staten’, vendte Grundtvig sin opmærksomhed mod ‘folket’, som i det væsentlige udgjordes af bønderne.²³

Oplysning og dannelse måtte knytte sig til det, som almuen/landbefolkningen havde brug for. Det drejede sig om en oplysning, der byggede på modersmålet, fædrelandskærligheden og troen på en mytisk-kristen livsopfattelse. Mens landbefolkningen omfattede 80% af befolkningen, var den akademiske elite fåtallig. Kun 132 elever i den lærde skole tog i 1848 artium og fortsatte på universitetet. Hans kritik af de døde sprog omfattede vel ikke kun latin, men måtte også omfatte græsk og oldislandsk; de to sidstnævnte sprog havde stadig en central plads i den grundtvigske forestilling om lærd undervisning. Hans opfattelse af kvindens rolle i forhold til manden var funderet på læsning af Mosebøgerne, og de to køn var fra skaberens hånd ligestillet med forskellige og adskilte funktioner. Hans taler var stadig patosfyldte og knyttet til en højstemt gengivelse af nordisk mytologi, hvad senere af hans kritikere blev karakteriseret som ‘bragesnak’. Disse grundtvigske markeringer deltes utvivlsomt af mange af hans samtids landsmænd, ikke mindst i højskolekredse. Det var holdninger, der dominerede i samtidens agrart prægede sangskat, eksempelvis Grundtvigs meget yndede sang fra 1839, ‘Er lyset for de lærde blot’.

I november 1871 holdt Grundtvig sin sidste tale på Marielyst Højskole, hvor temaet var det samme, forbindelsen mellem den folkelige og den lærde undervisning, eller som Grundtvig udtrykte det:

“Det er nylig blevet sagt paa Prænt, at jeg aldrig har havt isinde at stille en ny Oplysning og Dannelse som den folkelige imod den fornemme akademiske, men kun at lægge Bro mellem Lyset hos de Lærde og Livet hos Folket, saa de kunde lære at forstaa hinanden

---

22 Grundtvig 1956: 103-104.

23 Vind 1999: 111-124, 480-484.

[...] at den folkelige Højskole vel kan føre til at menneskelig Oplysning og Dannelse, men maa udgaa fra Folket selv, medens den saakaldte akademiske Oplysning og Dannelse gaar ud fra det Fremmede og kommer aldrig levende til Folket eller gavner Fædrelandet, men gjør Folket stumt og aandeligt værgeløst til Spot for de Fremmede.”²⁴

Dette havde medført, at den opfattelse har bredt sig blandt ‘den uoplyste Mængde,’ at kun det legemlige arbejde er nyttigt og fortjener sin løn, ligesom akademikerne hævder, at kun det åndelige arbejde fortjener at holdes i ære. Begge opfattelser må efter Grundtvigs opfattelse forkastes, da Gud har skabt os til både at udføre manuelt arbejde og til at bruge vore åndelige evner. Derfor må højskolens undervisning understøtte dette synspunkt. Denne sjældne grundtvigske anerkendelse af den lærde undervisning har et fortilfælde i hans dialog med Madvig i Folketinget i 1848 og i et notat fra 1821, hvor han i forbindelse med reorganiseringen af Sorø Akademi skriver, at de gamle sprog er uundværlige “Kundskabs-Nøgler”: “Det er vanskeligere her end i de nyere Sprog at skjule Vankundighed og glimre med Lidt.”²⁵

Denne forsonlige holdning, som Grundtvig her gav udtryk for, blev hans sidste bidrag til karakteristik af lærer undervisning og dannelse. Ved hans død i 1872 var den lærde skole fast forankret i elevernes almendannelse og studieforbereelse. Men i modsætning til ‘bondehøjskolerne’ stagnerede den, måske fordi der i offentligheden var ringe forståelse for den dynamiske samfundsfunktion, som flere akademikere kunne skabe. Dertil kom, at den lærde skole havde fået det prædikat, at den var en forberedelse til uddannelse af kun embedsstanden. I landbokredse var der i de sidste årtier af 1800-tallet en udtalt antipati mod embedsvæsenet, præget af provisorietidens hårde politiske klima, og da der samtidig skete en markant modernisering og vækst i landbrugsproduktionen, opstod der flere uddannelsesmuligheder for unge på landet. Et højskoleophold kunne suppleres med en uddannelse som mejerist, landmåler, drænmester m.m. Byerhvervene var også vækstprægede og krævede unge med realeksamen, f.eks. i banker og handel og ved jernbanen; antallet af realskoleelever blev femdoblet i årene 1870-1900.²⁶

GRUNDTVIGIANERE I DEN LÆRDE SKOLE 1850-1920

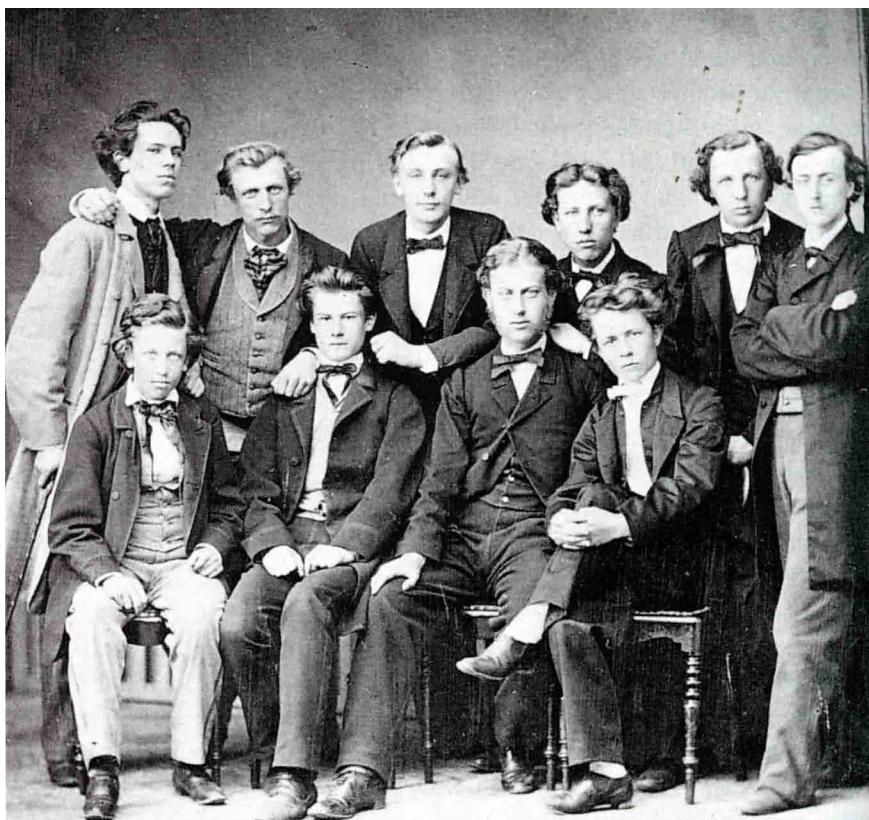
For at få en fornemmelse af, i hvilken udstrækning den grundtvigske pædagogik og didaktik prægede den lærde skole i et samfund under modernisering, skal vi se

---

24 Grundtvig 1956: 108-109.

25 Grundtvig i Bugge 1965: 231.

26 Larsen 2010: 331.

Alle ti dimittender fra Borgerdydsskolen på Christianshavn 1863. Skolens rektor, Martin Hammerich, var nok påvirket af Grundtvigs tankegods, men distancerede sig fra store dele af Grundtvigs skoletanker, som derfor ikke vandt indpas på skolen (Det Kongelige Bibliotek).

nærmere på de opfattelser, som centrale meningsdannere i den lærde skole gav udtryk for. Det skal være personer, som var indforstået med den lærde skoles kvaliteter, men som også var i stand til at betragte denne skoletradition gennem konkurrerende optiker, herunder de grundtvigske skoletanker. For perioden 1850 til 1920 har jeg valgt fire lærere i den lærde skole: Martin Hammerich, J.V. Pingel, H.H. Lefolii og Johan Ottosen. Alle fire med et ben i hver af de to nævnte systemer: madvigianismen og grundtvigianismen.

Martin Hammerich (1811-81) var en af guldalderens førende humanister. Nok var han påvirket af Grundtvigs tankegods, meget nordisk orienteret, forsker i mytologien og skandinavist, men lagde afstand til dele af Grundtvigs skoletanker og

mytologisk-kristne konstruktion. Hammerich var 1842-65 leder af Borgerdydsskolen på Christianshavn og havde haft sæde i Den Grundlovgivende Rigsforsamling. Han lagde stor vægt på latinundervisningen og blev derfor uenig med Grundtvig på et for dem begge fundamentalt vigtigt område. I sine *Levnedsoptegnelser* fra 1856 skrev han: "At en blot meddelende Undervisning som i 'Grundtvigske' Skoler, hvor Læreren saa at sige er den ene mælende og ikke forlanger anden Tegn paa, at han har de andre med, end nu og da et Spørgsmaal eller Indfald af en opvakt Discipel, – at en saadan mundtlig Underviisning ikke tør være den overveiende, endsige det udelukkende, har altid været mig klart."²⁷

Derfor kunne Grundtvigs skoletanker kun i begrænset omfang være retningsgivende i den lærde skole, der efter Hammerichs vision skulle være resonerende, sokratisk og levende for at udvikle elevernes selvvirksomhed. Hans pædagogiske grundmodel var inspireret af J.F. Herbart's associationstænkning. Han var enig med Grundtvig i, at modersmålet var et vigtigt fag, og at svensk og oldnordisk skulle indgå i pensum. Hammerich, der havde skrevet disputats om Ragnarokmyten, var siden sin ungdom nært knyttet til de førende nationalliberale politikere, herunder ikke mindst Madvig, og havde dermed utvivlsomt langt større indflydelse på det gymnasiale område end Grundtvig.²⁸

J.V. Pingel (1834-1919) havde skrevet disputats i græsk historie. Fra 1871 underviste han på Metropolitanskolen, hvor han blev en meget velrenommeret underviser. En af hans elever, den senere grundtvigske højskolelærer Holger Begtrup, kaldte ham en højskolelærer i den lærde skoles tjeneste. Han engagerede sig også i politik i Venstre, og et samarbejde med Socialdemokratiet førte til afskedigelse fra stillingen som overlærer. Vagn Skovgaard-Petersen analyserer i sin disputats Pingels virksomhed: "Pingel kunne nok lade sig påvirke af Grundtvig, men skolesynet er ikke grundtvigsk." I et brev til Georg Brandes i 1877 formulerede Pingel den vision, at han ville vinde en sejr "baade over den tørre, anskuelsesløse Madvigianisme og den vaade tankefjendske Grundtvigianisme." Senere skrev han til Brandes: "hvordan skulde vi dæmme for Grundtvigianismen, der truer med at drukne os i et Hav af Barnemad."²⁹

I to småskrifter beskrev Pingel sit syn på en reform af den lærde skole. Latin skulle fjernes fra fagkredsen, ligesom Grundtvig mente, og græsk skulle være et vigtigt fag. Pingel fortrød så senere at have gjort græsk til skolens hovedfag. Han var i 1884 nået til den opfattelse, at dette omfattende fag ville skabe sociale skel i befolkningen, mellem intelligentsiaen og bønderne. I modsætning til Grundtvig

---

27 Haue 2010: 106.

28 Haue 2010: 108.

29 Skovgaard-Petersen 1976: 135.

og grundtvigianerne ville han styrke de naturvidenskabelige fag og matematikken. Naturvidenskaberne skulle omfatte Charles Darwins udviklingstanker. Efter Pingels opfattelse havde den lærde skole holdt sig uden for de pædagogiske strømninger, herunder grundtvigianismen. "Grundtvig var", udtalte han, "det eneste pædagogiske Geni, som Danmark hidtil har frembragt." Det var Pingels opfattelse, at materialismen ikke var så dominerende i Danmark som i andre europæiske lande, og det skyldtes grundtvigianismen: "Den grundtvigske skoles styrke lå i den levende anskuelse, latinskolens i den analyserende tanke."³⁰

H.H. Lefolii (1819-1908) var filologisk kandidat, oplært i latin af Madvig og fra 1866 rektor for Viborg Katedralskole. Han var grundtvigianer, venstremand og tilhænger af undervisning i oldnordisk. Han hentede megen inspiration fra højskolens folk, især Ludvig Schrøder i Askov og Jens Nørregaard fra Testrup Højskole. Han ville derfor styrke undervisningens mundtlighed og dens poetiske sider. Den lærde skole skulle efter hans opfattelse være en opdragende skole, hvor eleverne kunne fordybe sig i emner om menneskelige vilkår. Den senere historiker og politiker P. Munch skrev om Lefolii: "Meget glade var vi ved, at Rektor undertiden mødte til Diskussion med os om Højskolerne, som han jo satte meget højt, medens nogle af os havde bevaret lidt af den i akademiske Kredse saa stærkt udbredte Følelse af Overlegenhed over for dem."³¹

Det var utvivlsomt også en grundtvigsk inspiration, når Lefolii afskaffede de daglige karakterer, endnu nogle årtier før det skete på andre skoler. Han tog også initiativ til danseundervisning, hvor drenge fik selskab af piger fra husholdningsskolen, meget imod Indre Missions holdning. Eleverne skulle som voksne kunne begå sig i selskabslivet. I modsætning til mange af de andre lærde skoler tyder noget på, at Lefolii 'åbnede' Viborg Katedralskole over for samfundets forandringer, og medvirkede dermed til, at undervisningen blev mere vedkommende for eleverne. Men Lefolii, der havde haft Madvig til latin på universitetet, fastholdt dette fag som grundlæggende vigtigt, bortset fra den latinske stil.³²

Johan Ottosen (1859-1904) var cand.mag. i historie, lærebogsforfatter, skolepolitiker og lærer i den lærde skole. Han var grundtvigsk indstillet og søgte i reformforhandlingerne forud for 1903-loven at præge den lærde skole i grundtvigsk retning. Hans mest udbredte lærebog var *Nordens Historie* (1893), som efter hans død blev videreført af ligesindede historikere indtil slutningen af 1960'erne. I lærebogen nævnte han anerkendende Grundtvig flere gange, både på det nationale, det kirkelige og det oplysningsmæssige felt.

---

30 Skovgaard-Petersen 1976: 140.

31 Munch 1959: 20.

32 Skovgaard-Petersen 1976: 131.

Selvom Ottosen var grundtvigsk orienteret, tilsluttede han sig ikke det grundtvigske Venstre, men Venstrereformpartiet, Rigsdagens største parti, hvis ordfører han var 1901-03. Under behandlingen af 1903-lovforslaget udtalte Ottosen, at reformens initiativtagere vedkendte sig, "at Grundtvig var en af deres Læremestre", og de havde lært "ogsaa af Pestalozzi og Rousseau, men maaske mest af Grundtvig, fordi han er vort danske Geni paa dette Omraade."³³ Ikke desto mindre talte en repræsentant for det grundtvigske Venstre, Harald Holm, imod reformen, fordi det blev muligt at blive optaget i mellemskolen efter 11-års alderen, hvorved de bedst bogligt begavede elever ville forlade folkeskolen og dermed svække den. Det grundtvigske Venstre fik således ingen indflydelse på reformen, men Reformvenstre havde med Ottosens ord sikret, at netop dets forslag var farvet af en grundtvigsk diskurs.³⁴

At være grundtvigsk i 1900 på skoleområdet var nok mest en hensigtsmæssig skueværdi, der indebar, at man kunne ytre sin utilfredshed med de herskende tilstande, måske ikke så negativt som Grundtvig udtalte det: dødens skole. For reformfolkene gjaldt det derfor om, at 'grundtvigianisere' i det mindste grundskolen. Her var anskuelsesundervisning i 1899 blevet obligatorisk bl.a. med introduktion af talrige anskuelsesbilleder. Ottosen var fortaler for indførelse af praktisk arbejde i det nye gymnasium, nok inspireret af Grundtvig, men vel også af den tyske reformpædagog Georg Kerschensteiners arbejdsskoletanker.³⁵

Endelig bør også professor i filosofi og docent i pædagogik Kristian Kromans reformskrift fra 1886 *Om Maal og Midler i den høiere Skoleundervisning* nævnes som en vigtig inspiration. En del af hans tankegods var foreneligt med Grundtvigs skoletanker, bl.a. en livlig undervisning, der skulle opdrage til selvvirksomhed, og legemsøvelser. Kroman nævner i sit skrift kun Grundtvig med nogle få kortfattede, halvt ironiske bemærkninger. Bl.a. skrev han, at hvis den gamle seer kunne anskue skoleudviklingen i dag, ville han erkende, hvad der manglede og energisk udråbe: "Mathematik og Naturvidenskab". Denne noget hypotetiske antagelse var et udtryk for, at Grundtvig efter sin død ret frit kunne bruges til at fremme egne visioner.³⁶

Det er vanskeligt at bedømme, hvilken indflydelse Grundtvigs pædagogiske tanke-sæt har præget 1903-reformen, men at de grundtvigske medlemmer af Rigsdagen valgte at stå uden for reformforliget, kan nok tages som udtryk for, at den grundtvigske prægning har været minimal på trods af Ottosens udtalelse i

---

33 Skovgaard-Petersen 1976: 258.

34 Haue et al 1986: 135-136.

35 Skovgaard-Petersen 1976: 259, 335.

36 Kroman 1886: 146.

1903.³⁷ I alt fald påvirkede de grundtvigske skoletanker ikke det nye tredelte gymnasium. De to store fællesfag, dansk og historie, fik nu en mere central rolle som garant for almindannelsen, da en student nu havde tre forskellige faglige profiler:

Denne udvikling var ikke nødvendigvis antigrundtvigsk, men det indhold, som historiefaget fik, var for verdenshistoriens vedkommende præget af positivismen, fremskridtstroen og kildekritikken. Historikeren P. Munch blev opfordret til at skrive en verdenshistorie, der udkom i årene 1908-10. Denne lærebog dominerede gymnasieundervisningen i det næste halve århundrede og var netop præget – ikke af myter og oldnordiske idealer som hos Grundtvig, men af kildekritik, fremskridtstro og den positivistiske tilgang til stoffet.

De fire gymnasiale meningsdannere var mere positive, men kunne dog ikke 'købe hele Grundtvig-pakken', selvom de kunne lade sig inspirere af enkeltforslag og bruge Grundtvig som 'diskursmarkør', når det var opportunt. Ikke fordi de var afvisende over for ny inspiration, således støttede de f.eks. bestræbelserne på at indføre klasseundervisning i stedet for høre-metoden. Klasseundervisning mindede om den grundtvigske 'frie vekselvirkning', men inspirationen kom især fra udlandet, nemlig Tyskland og Sverige.

GRUNDTVIGS PÅVIRKNING AF DEN GYMNASIALE UDVIKLING 1920-71

I 1933 holdt den socialdemokratiske undervisningsminister, Frederik Borgbjerg, en festtale i anledning af 150-året for Grundtvigs fødsel. Talen roste Grundtvig, men gymnasieskolen ikke blev specifikt omtalt. Talen var dog et udtryk for, at nu havde den socialdemokratiske bevægelse taget Grundtvig til sig og kunne bruge ham som værdimarkør. Grundtvigs folkelighed kunne indgå i arbejderbevægelsens selvforståelse – og bliver det stadig, f.eks. i forbindelse med tidligere statsminister Anker Jørgensens begravelse fra Grundtvigskirken i 2016.³⁸

Inddragelse af Grundtvig i folkeskolens reform blev styrket, da den radikale Jørgen Jørgensen i 1935 afløste Borgbjerg som undervisningsminister. Han var rundet af friskolen og højskolen og var skeptisk over for gymnasiet og universitetet. Han så højskolen og gymnasiet som konkurrenter. Da Danmark stadig var et landbrugsland, måtte højskolen fremhæves som den brede befolknings supplerende undervisning til den syvårige folkeskole. En reform af folkeskolen i 1937 søgte at svække den populære eksamens-mellemskole ved at oprette en praktisk mellemskole, som ikke skulle være en forskole til gymnasiet, men det praktiske arbejdsmarked for bl.a. lærlinge og landbrugsmedhjælpere. I 1942 fik højskolen

37 Kroman 1886: 171.

38 Møller 2019: 90.

en officiel formålsbeskrivelse, hvor almindelse, som ellers indtil da have været realskolens og gymnasiets formål, nu også skulle være højskoleundervisningens overordnede formål.³⁹

I forbindelse med Tysklands besættelse af Danmark udnævnte regeringen inspektøren for gymnasiet, A.C. Højberg-Christensen, til kontaktperson til de tyske myndigheder. Han havde tysk som fag og var dertil en rutineret og højt respekteret embedsmand. I 1942 udkom bogen *Unterricht und Erziehung in Dänemark*, skrevet af Højberg-Christensen på opfordring fra Arbeitsgemeinschaft für Skandinavienkunde. Heri understregede han, at opdragelse overhovedet ikke blev nævnt i 1903-loven, og at der kun blev talt om undervisning, "und das Ziel des Unterrichts wird als eine höhere allgemeine Bildung charakterisiert." Højberg-Christensen gjorde flittigt brug af henvisninger til Grundtvig, bl.a. om lærerens metodefrihed: "Im Vaterland Grundtvigs, der immer wieder Persönlichkeit des Lehrers und geistige Freiheit als Lebensbedingung jeder Erziehung hervorhebt – und darin ist Grundtvig ein echter Däne – wäre es nicht durchführbar, dem Lehrer einzelne gehende Anweisungen zu geben." Denne opfattelse af lærerens metodefrihed var en del af den tyske didaktik-tænkning, som J.F. Herbart og W. von Humboldt havde udformet i begyndelsen af 1800-tallet, men som måtte vige for den nazistisk ensretning og topstyring af undervisningen.⁴⁰

DEN GYMNASIALE UDVIKLING SIDEN 1958

Folketinget vedtog i 1958 en omfattende uddannelsesreform. Mellemskolen, som grundtvigianerne havde været modstander af i 1903, blev nu nedlagt; i stedet skulle der være afgang fra 7. klasse til enten erhvervsarbejde/uddannelse eller en treårige realskole. Herfra kunne eleverne efter 2. real søge om optagelse i gymnasiet. Her blev der fremover kun to linjer, nemlig den nysproglige og den matematisk-naturvidenskabelige; efter 1g. skulle eleverne vælge en gren, og det ville nok have glædet Grundtvig, at den klassiske gren kun blev søgt af få elever. Til gengæld ville han nok have haft hårde ord til overs for den videnskabelighed, som grenene repræsenterede.

Undervisningsminister Jørgen Jørgensen udtalte i 1957 på et stort skolemøde, arrangeret af Det Radikale Venstre, sit traditionelle synspunkt, at eksamenskolen tog alt for mange væk fra deltagelse i det praktiske erhvervsliv, og at han ikke opfattede det som en ulykke, om flere nøjedes med at gå i skole i syv år, da "der skal jo nogen til at gøre det det manuelle arbejde." Denne udtalelse var en grundt-

---

39 Frandsen et al 2012: 234.

40 Balle 2015: 97-99.

Det faglige kludetæppe 1988. Eleven ligger måske og fordøjer de mange fags almene dele og er i så fald i færd med at blive almindannet (HC-tegning i Haue, *Almindannelse som ledestjerne*, s. 500).

vigsk inspireret forestilling, der snart viste sig som ude af trit med bl.a. Socialdemokratiets ønske om en dynamisk samfundsudvikling.⁴¹

Med få undtagelser er det ret sikkert at konkludere, at Grundtvig/grundtvigianerne ikke har påvirket de mange reformer, der siden 1958 er blevet gennemført. Selvom fremtrædende personer, der erklærede sig som grundtvigianere, stod bag

41 Frandsen et al 2012: 215.

etableringen af højere forberedelseseksamen (hf) i 1965, var de bærende principper formodentlig ikke vokset i den grundtvigianske have. Hf var en eksamen, som enhver kunne forberede sig til ved to års undervisning, hvor kursisterne havde medbestemmelse ved valg af flere fag, emner, arbejdsformer og opgivelser til eksamen. Disse nyskabelser kunne med god vilje siges at være i overensstemmelse med den grundtvigske undervisningstradition, men kunne lige så godt anses for at være inspiration fra reformpædagogikken.

Hf var tænkt som en forberedelse til seminarieuddannelsen og blev først senere adgangsgivende først til andre mellemuddannelser og dernæst til universiteter og højere læreanstalter. Først i 2005 blev formålet med undervisningen på hf også almindelig. K.B. Andersen, der i en årrække havde været tilknyttet flere højskoler, mente som socialdemokratisk undervisningsminister, at der burde skabes en ny vej til studierne, og han undersøgte, om højskolerne kunne løfte denne opgave. Sigurd Højby, der voksede op i et grundtvigsk miljø, mente ikke som direktør for Gymnasieskoleafdelingen, at denne vej var hensigtsmæssig, og sammen med grundtvigianeren Roar Skovmand udformede han teksten til hf-loven.⁴²

Hf blev en bragende succes og tilførte gymnasiet en dynamisk dimension, især fordi den indebar en højere grad af elevindflydelse. Samtidig var den et svar på tidens store behov for at aktivere 'intelligensreserven' i et moderne dansk velfærdssamfund i støbeskeen, hvor kun 7 % af en ungdomsårgang gik i gymnasiet. Den grundtvigske fastholdelse af syv års undervisningspligt kan indirekte have været medvirkende til den lave gymnasiefrekvens, bl.a. fordi eleverne indtil da dels skulle vælge gymnasievejen allerede i 11-års alderen.⁴³

På opfordring af den socialdemokratiske undervisningsminister, Knud Heinesen, fremlagde Sigurd Højby i 1972 en skitse, der ville indebære en samordning af alle ungdomsuddannelser. Socialdemokraterne (Højby var både socialdemokrat og grundtvigianer) havde ladet sig inspirere af den svenske ungdomsskole, der nok efter amerikansk forbillede havde foretaget en integration af alle ungdomsuddannelser. Det overordnede begreb var "jæmlighed" og "fælles referenceramme" i stedet for 'almendannelse'. Da nogle af ungdomsuddannelserne havde et erhvervs-specifikt sigte, kunne dette ikke forenes med det almene sigte, som det traditionelle gymnasium havde. Højby-udvalget foreslog, at flere fag skulle være for alle, netop for at sikre en fælles referenceramme for alle unge.

Hvis denne skitse skulle realiseres, ville det betyde en revolution i ungdomsuddannelserne. Danmark ville dermed bevæge sig væk fra den tyske didaktik-model

---

42 Korsgaard 2017: 256-258, 281-284; Lauersen 2020: 233-235; Andersen 1968: 7-15.

43 Haue 2003: 404-405.

over mod den angelsaksiske curriculum-model, hvor eleverne selv ret frit kunne sammensætte deres fag. Dette frie valg skulle man tro ville tiltale grundtvigsk orienterede politikere og skolefolk, især fordi denne model kunne skabe grundlag for en 'fri vekselvirkning' mellem den boglige og den erhvervsfaglige undervisning. Men netop erklærede grundtvigianere af borgerlig observans, anført af vensremanden Bertel Haarder, bekæmpede gennem 1970'erne det forslag, der i virkeligheden måtte have haft Grundtvigs sympati: nemlig at forene den læge og den lærde undervisning. Dette må forstås som udtryk for, at den grundtvigske pædagogik nu mest hørte hjemme i festtalerne. Haarder ville fastholde det fagligt høje niveau i gymnasiet og derfor holde de to systemer adskilte: den boglige og den erhvervsfaglige. Og sådan er det stadig i dag. Almendannelsen er fortsat det overordnede mål for de gymnasiale uddannelser, men ikke for erhvervsuddannelserne.⁴⁴

GRUNDTVIGS DØD

Mange mindesmærker bliver først opstillet, når den begivenhed eller person, det drejer sig om, er ved at glide over i glemslen. Grundtvigforskeren Jes Fabricius Møller har i bogen *Grundtvigs død* brugt begreberne 'den umiddelbare Grundtvig' og 'den middelbare Grundtvig'. Den 'middelbare' omfatter Grundtvigs efterkommere, grundtvigianerne. Der kan spores en tendens til, at jo længere afstanden bliver til hans død, desto flere kvaliteter tillægges han: garant for demokratiet, tanken om velfærdsstaten, ytringsfriheden, religionsfriheden, kvindefrigørelsen og de frie skoler. Imidlertid er disse antagelser til en vis grad udtryk for mytedannelse, der som de fleste myter lever deres eget liv.⁴⁵

Den umiddelbare Grundtvig er død, og set ud fra en kritisk historisk synsvinkel burde disse myter problematiseres og i nogle tilfælde afmonteres, og vi kunne nøjes med at synge hans stadig vedkommende salmer og sange, og nyde den kirkelige frihed, som han var med til at etablere. I de seneste 50 år har jeg fulgt gymnasieudviklingen, både som underviser, medlem af flere reformudvalg og forsker, og har sjældent, måske aldrig brugt eller hørt andre bruge Grundtvig i en gymnasial sammenhæng, og jeg tager det som udtryk for at den middelbare Grundtvig også er død i en gymnasial sammenhæng.

AFSLUTNING

Grundtvigs holdning til både latinskolen og den lærde skole var altovervejende negativ. Det er derfor forståeligt, at den lærde skoles ledere og lærere havde van-

---

44 Haue 2007: 135-151.

45 Møller 2019: 90.

skeligt ved at finde forbilleder i den grundtvigske pædagogik og didaktik. Det kom klart til udtryk i forbindelse med ansøgningen om en forsøgsskole i 1832; heller ikke Grundtvigs mangeårige arbejde for at få etableret en real-højskole i Sorø kunne lykkes. Det lærde establishment med undervisningsinspektør og kultusminister J.N. Madvig i spidsen var også imod denne plan. Grundtvig og senere grundtvigianerne repræsenterede et tankesæt, der lå langt fra den gymnasiale verden. De repræsenterede hver sit system, som havde vanskeligt ved at kommunikere med hinanden, og dermed påvirke hinanden.

En af Grundtvigs mest perspektivrige forestillinger var brugen af det levende ord, dialog og samvirke mellem hånd og ånd, hjerte og forstand, og vist nok efter inspiration fra den tyske filosof J.G. Fichte og den indbyrdes undervisning udviklede Grundtvig forestillingen om 'fri vekselvirkning'. Grundtvigs brug af disse forestillinger fik betydning for højskolens pædagogik, men næppe for den lærde skole, der længe før Grundtvig havde brugt fortællingen som supplement til udenadslære. Det var derfor langt over målet, når Grundtvig kaldte den lærde skole for 'dødens skole'. Man kan diskutere, om indførelsen af klasseundervisning omkring 1900 var en grundtvigsk inspiration. Det er næppe tilfældet. Inspirationen hertil kom fra Sverige og Tyskland.

Momentvis fremkom der i 1900-tallet tanker om at indføre praktiske fag i gymnasiet, men det borgerlige Danmark, herunder også de førende grundtvigianere, var modstandere af disse visioner. Det kunne ellers være en grundtvigsk inspiration at forene alle unge i samme skolesystem. På trods af, at de toneangivende reformfolk på skoleområdet var grundtvigianere, blev reformerne på gymnasieområdet præget af akademiske standarder, og det overordnede mål er stadig almindelse. I dag er andelen af unge, der tager en gymnasial uddannelse vokset til 70 %, og det kan måske tages som et udtryk for, at Madvig i 1848 havde ret, da han udtalte, at dannelsen skulle komme fra de lærde, ikke som Grundtvig påstod fra folket. Og stadig i dag er 'håndens' læring adskilt fra 'åndens'.

Det er efter min opfattelse vanskeligt at påvise, hvor Grundtvig eller grundtvigianerne positivt har påvirket den gymnasiale udvikling i Danmark. Men man ville f.eks. kunne hævde, at den rudimentære oldnordiske og nordiske prægning af den lærde skole i forbindelse med 1871-reformen, kunne tilskrives grundtvigiansk indflydelse. Om den har påvirket den negativt, lader sig næppe veje og måle, men i så fald højest indirekte, f.eks. ved for længe at fastholde syv års undervisningspligt, og at denne skoleform længe måtte leve med det grundtvigske epitete: 'Dødens skole'. Tesen om Grundtvigs og grundtvigianernes manglende prægning af den lærde skole og gymnasiet kan i store træk verificeres, selvom der kan påvises enkelte tiltag, der kan opfattes som overensstemmende med grundtvigske skoletanker.

SUMMARY

N.F.S. Grundtvig (1783-1872), the influential Danish theologian, hymn writer, historian and observer of educational conditions, had a profound impact on not only the private elementary school; but also on the 'Efterskole' and the folk high schools. In this article, however, we shall examine his influence on grammar schools. As his attitude towards the Danish grammar schools was predominantly negative, grammar school headmasters and teachers as well as leading politicians were quite dismissive of Grundtvig and his followers' educational plans. However, a part of the inherently Grundtvigian Liberal Party supported his ideas and attempted, and, with very limited success, to have them implemented. At the 1903 high school reform, Grundtvig's followers, being in minority in Parliament, were unable to resist the establishment of a middle school and the division of pupils at the age of 11. During the negotiations surrounding the 1958 educational reform, the Grundtvig-oriented politicians succeeded in abolishment of the middle school. The grammar school did however become more science-orientated, which was not in accordance with the traditional Grundtvig vision. In the 1970s, Social-Democratic governments tried to create a comprehensive school for all young people; this did essentially become a Grundtvigian concept, with the unification of secondary and vocational education. Despite its proximity to a Grundtvigian concept, the move towards a comprehensive school was not supported by the Grundtvig-oriented politicians in the Liberal Party, which in effect, could be seen as an end to Grundtvig's influence on the Danish grammar school.

Harry Haue (f. 1941) er mag.art. i historie og dr.phil. på afhandlingen 'Almindannelse som ledestjerne' (2003). 1973-98 gymnasielærer, 1998 lektor ved Dansk Institut for Gymnasiepædagogik ved Syddansk Universitet og 2008-11 professor sammesteds, derefter seniormedarbejder. Forfatter af lærebøger i historie til gymnasiet og bøger og artikler om gymnasieskolens, efterskolens og realskolens historie gennem de sidste 200 år. Har desuden skrevet artikler om historiedidaktiske problemstillinger. Medlem af læse- og læreplansudvalgene i

historie for stx, hhx, folkeskolen og læreruddannelsen 2004-08 og medlem af fagligt forum for stx og htx 2005-12. Medlem af det fagkyndige udvalg ved Grundtvig Centeret 2011-14. Seneste udgivelse: 'Bondedreng og professor – en dansk udviklingshistorie' (2021).

LITTERATUR

- Andersen, K.B. (1968), Hvad er HF?. I: *Årbog for Dansk Skolehistorie*, s. 7-15.
- Balle, T. (2015), Nordisk skoletradition – myte eller realitet? I: Balle, Th., Haue, H. og Schelde, M. (red.). *Nordisk pædagogisk tradition? – mellem Grundtvig og Ny Nordisk Skole*. Odense: Gymnasiepædagogik, vol. 94, s. 13-25.
- *Beretninger om Forhandlingerne paa Rigsdagen*, 1. København 1848.
- Bugge, K.E. (1965), *Skolen for livet. Studier over N.F.S. Grundtvigs pædagogiske tanker*. København: G.E.C Gads Forlag.
- Frandsen, J.N., Gjesing, K.B. og Haue, H. (2012), *Mere end en skole. De danske efterskolelæreres historie*. Odense: Syddansk Universitet.
- Grundtvig, N.F.S. (1836), Det Danske Fiir-Kløver eller Danskheden partisk betragtet. I: G. Christensen & H. Koch (red.), *N.F.S. Grundtvig. Værker i Udvalg*, bd. 4. København: Gyldendal, s. 145-185.
- Grundtvig, N.F.S. (1839), Mands Minde. I: G. Christensen & H. Koch (red.), *N.F.S. Grundtvig. Værker i Udvalg*, bd. 4. København: Gyldendal, s. 234-352.
- Grundtvig, N.F.S. (1848), Den danske Højskole. Den latinske Minister og Rigsdagsmanden fra Præstø. I: G. Christensen & H. Koch (red.), *N.F.S. Grundtvig. Værker i Udvalg*, bd. 4. København: Gyldendal, s. 471-480.
- Grundtvig, N.F.S. (1956), *Taler paa Marielyst Højskole 1856-1871*, udgivet af Steen Johansen. København: Gyldendal.
- Haue, H. (1972), *En undersøgelse af de forestillinger, som elitetytyskeren i det 19. århundrede fik gennem den lærde skoles historie- og geografibøger*. Upubliceret specialopgave, Aarhus Universitet.
- Haue, H. (2001), Adjunkternes kravlegård -didaktik i pædagogikum. I: Holm-Larsen, S., Wiborg, S., Winther-Jensen, T. (red.), *Undervisning og læring – almen didaktik og skolen i samfundet*. Vejle: Kroghs Forlag, s. 310-311.
- Haue, H. (2003), *Almendannelse som ledestjerne. En undersøgelse af almen dannelsens funktion i dansk gymnasieundervisning 1775-2000*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Haue, H. (2007), *Didactics of History. Five Lectures*. Odense: Gymnasiepædagogik, 65.
- Haue, H. (2010), Skolemanden Hammerich. I: Andersen, J.B. (red.), *Martin Hammerich – kunst og dannelse i Guldalderen*. København: Vandkunstens Forlag, s. 99-121.
- Haue, H. (2018), Den pædagogiske ledelses tilblivelse. Tre fyrtårne i dansk gymnasiepædagogik: Madvig, Tuxen og Højby. I: Abrahamsen, M. og Frederiksen, L.F. (red.), *Gymnasiet – og Peter Henrik på Briksen. Festskrift til Peter Henrik Raae*. Odense: Gymnasiepædagogik, 110, s. 15-30.
- Haue, H. et al (1986), *Skolen i Danmark – fra 1500-tallet til i dag*. Herning: Systimes Forlag.
- Haue, H., Nørr, E. og Skovgaard-Petersen, V. (1998), *Kvalitetens Vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*. København: Undervisningsministeriets Forlag.
- Heilesen, H. (1972), Et forslag til en grundtvigsk lærer skole 1832. I: *Grundtvigstudier*, s. 23-39.
- Hørby, K. (1967), Grundtvigs højskoletanke og Sorø Akademiets reform 1842-1849. I: *Årbog for dansk skolehistorie*, s. 59-84.
- Kofod, H.A. (1808), *Historiens vigtigste Begivenheder fragmentarisk fremstillet for Begyndere*. København: C. Colins Forlag.
- Kold, C. (1877) *Vennemødetsalen 1866*. I: Hagemann, J og Sørensen, H. (red.) *Christen Kold. Udvalgte tekster*. København: G.E.C. Gads Forlag. (93-115).
- Korsgaard, O., Kristensen, J.E., Jensen, H.S. (2017), *Pædagogikkens idehistorie*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Kroman, K. (1886), *Om Maal og Midler for den høiere Skoleundervisning og om Muligheden af dens organiske Sammenknytning med den lavere. En pædagogisk Undersøgelse*. København: Gyldendal.
- Larsen, C. (red.) (2010), *Realskolen gennem 200 år – kundskaber og erhvervsforberedelse*. København: Danmarks Privatskoleforening.

- Larsen, F.S. (1995) (red.), *Aarhus Katedralskole 1195-1995 ... imellem kirken og vandet*. Aarhus: Aarhus Katedralskole.
- Larsen, J.L. (2002), *J.N. Madvigs Dannelsestanker. En kritisk humanist i den danske romantik*. København: Museum Tusulanum.
- Lauersen, P.F. (2020), *Didaktiske revolutioner. Undervisningens historie*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lynning, K.H. (2007), *Kampen om Dannelsesbjerget – en analyse af debatterne om naturvidenskabernes rolle i det danske gymnasium i forbindelse med skolereformerne i 1903 og 1958*. Aarhus: Steno Institutet, Aarhus Universitet.
- Munch, P. (1959), *Erindringer. Fra Skole til Folketing*. København: Gads Forlag.
- Møller, J.F. (2019), *Grundtvigs død*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Nygaard, F. (1880), *Det Schousboske Institut og N.F.S. Grundtvigs Lærervirksomhed sammesteds. Et Tidsbillede*. København: Det Schønbergske Forlag.
- Paudan-Müller, C. (1841), Nogle Ord om den historiske Underviisning i de lærde Skoler, nærmest foranledigede ved Hr. Dr. Flemmers Ytringer desangaaende i Tidsskrift for Litteratur og Kritik, 3die og 5te Bind. I: *Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Odense Katedralskole*. Odense.
- Skovgaard-Petersen, V. (1976), *Dannelse og demokrati. Fra latin- til almenskole. Lov om højere almenskoler 24. april 1903*. København: Gyldendal.
- Vind, O. (1999), *Grundtvigs historie filosofi*. København: Gyldendal.